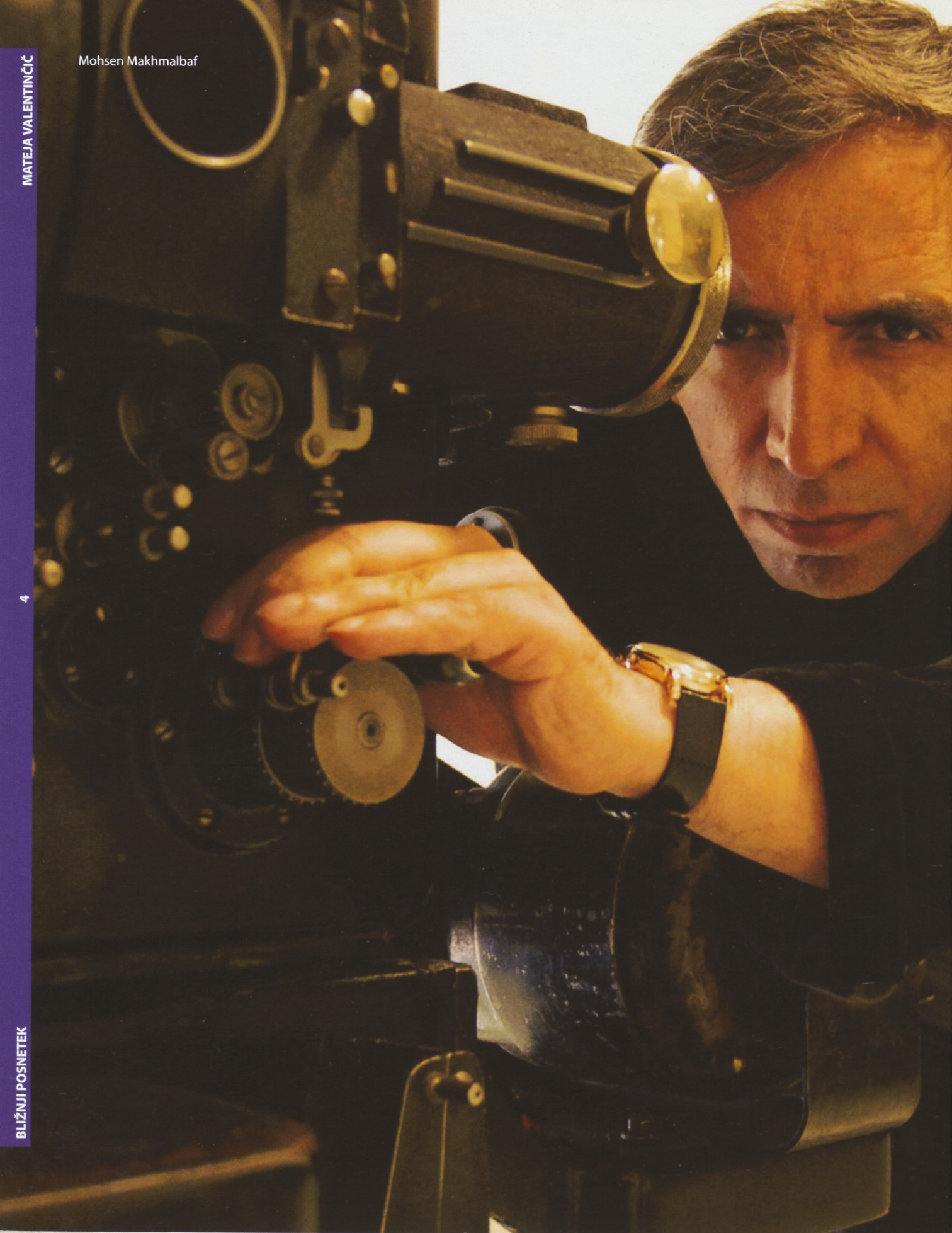

Mohsen Makhmalbaf

»Mi raje prižigamo sveče upanja, ker bolj kot v temo verjamemo v svetlobo«

Pogovor z iranskim režiserjem in disidentom
Mohsenom Makhmalbafom

Mateja Valentincič

Ob srečanju na motovunskem festivalu sredi letošnjega vročega poletja mi je Mohsen Makhmalbaf dejal, da v Iranu ne bi mogla v javnosti posneti takega intervjuja, ker so tam – ironično in perverzno – vsi odnosi med moškimi in ženskami seksualizirani. To mi je dejal nekdo, ki je začel svojo življenjsko pot (rojen leta 1957) kot mlad islamski aktivist, nasprotnik režima šaha Pahlavija, danes pa je znan iranski disident, neustrašen borec za človekove pravice, na katerega je iranska tajna služba izvedla že nekaj poskusov atentata. Njegov *Kandahar* (Safar e Ghandehar, 2001) je revija *Time* uvrstila med 100 najboljših filmov vseh časov, če to kaj pomeni. Ko sem ga vprašala, če je gledal oskarjevski film *Argo* (2012, Ben Affleck), ki obravnava ameriško-iransko krizo s talci ob zmagi islamske revolucije leta 1979, je rekel, da ni, da pa je o njem veliko slišal in da se ne strinja s črno-belim prikazovanjem Irana kot monolitne, agresivne družbe. Iranski novi val je v 90. letih po njegovem mnenju vzbudil pozornost na festivalih po Evropi prav zaradi kompleksnejšega obravnavanja resnice, ki nikoli ni ena sama, kar je poudarjal izrazito refleksiven, družbeno kritičen, (psevdo)dokumentarističen način pripovedovanja zgodb v filmih režiserjev kot Abbas Kiarostami. Prav ta mojster dokumentacije je svoj *Veliki plan* (Nema-ye Nazdik, 1990) posvetil Makhmalbafu, saj ga je posnel po resničnem dogodku, in procesu, na katerem so sodili človeku, ljubitelju Makhmalbafovih filmov, ki se je izdajal za slavnega režiserja Makhmalbafa in od neke teheranske družine izvabil predujem za svoj »novi film«, v katerem naj bi nastopali člani te družine. Makhmalbaf, ki se je brez formalne izobrazbe začel ukvarjati s filmom, potem ko je bil z zmago islamske revolucije leta 1979 izpuščen iz zapora, je konec 80. let prejel iransko nacionalno nagrado za režijo in scenarij filma *Kolesar* (Bicycleran, 1987). V Motovunu, kjer je prejel nagrado Maverick za uporniško filmsko držo, je predstavil svoj novi v Izraelu posneti dokumentarec *Vrtnar* (The Gardener, 2012). Iranske oblasti so iz ogorčenega maščevanja umaknile vse Makhmalbafove filmske nagrade iz Nacionalnega muzeja in jih uničile. Niso pa uničile njegovega nalezljivega humanizma.

Kandahar

V filmu *Kruh in roža* (*Nun va Goldoon*, 1996) ste inscenirali en dan iz osebne zgodovine, ki je povsem spremenil vaše življenje in prihodnost. Kaj se je zgodilo tistega dne in zakaj ste čutili potrebo, da o tem posnamete film?

Star sem bil 17 let, bil sem partizan, obseden s politiko, hotel sem, da diktator odide. Po aretaciji sem preživel pet let v zaporu. Mučili so me. Ob revoluciji sem spoznal, da ima diktatura korenine v naši kulturi. Ker smo spet dobili diktaturo in smo v še slabšem položaju. Pred islamsko revolucijo smo imeli diktatorja, toda vlada je bila sekularna in liberalna, potem pa smo to dvoje izgubili. Vprašal sem se, naj se ponovno borim proti diktaturi in kam bi me to pripeljalo. Iz političnega sem postal umetniški, kulturni aktivist, da bi spremenil miselnost ljudi. Zato sem napisal približno 30 knjig, posnel okrog 30 filmov in z vsakim od teh del sem skušal spreminjati kulturo. Umetnost skušam uporabljati kot ogledalo, ki ga postavim pred družbo, da bi zagledala lastno podobo in sprevidela, koliko problemov izhaja iz te kulture. Tako sem postavil ogledalo tudi pred lastno življenje. Zame je film *Kruh in roža* nekaj zelo čustvenega. Po več letih sem si ga spet ogledal in priznam, da sem jokal. Ko sem ga naredil, je bil znanilec evolucije, saj je tri leta po filmu v Iranu nastalo pomembno Gibanje za evolucijo. Pove pa *Kruh in roža* tudi nekaj o filmu kot takem, o časovnosti skozi *flashbacke*, kar je bila novost v iranskem filmu, ki so jo odtlej mnogi kopirali.

Ko ste snemali film *Naj živi kino* (*Salaam Cinema*, 1995), je na avdicijo prišel tudi resnični policist, ki ste ga kot sedemnajstletnik napadli z nožem, on pa vas je ustrelil v roko ...

Da, prišel je na avdicijo, vendar ga v filmu igra nekdo drug.

Zakaj menite, da je film tako popularen v Iranu? Iz vaših del in filmov drugih iranskih režiserjev je razvidno, da Iranci ljubijo kino, še več, da si skoraj vsi želijo nastopati v filmu ...

Ob islamski revoluciji je bilo v Iranu 30 milijonov ljudi. Vsa vrata so se jim takrat zaprla. Novi val iranskega filma se je začel po revoluciji. Zabave kot prej ni bilo več, zato je to postal film. Televizija je bila politično trobilo, mi pa smo filme snemali na iskren, realističen način, ki je bil blizu življenju. Občinstvo je iskalo resnico. Iranski film je bil skrita podoba Irana. Tudi v tujini se je veliko ljudi spraševalo, kaj se dogaja v Iranu, in ti filmi so jim pomagali to dojeti. In potem je iranski film zaslovel, ker je bil povsem drugačen od holivudskih filmov, in dobil ogromno mednarodnih nagrad. Iranski gledalci so se začeli spraševati, zakaj so iranski filmi tako uspešni v tujini. K temu je pripomogel tudi poetični slog iranskega filma, njegov humanizem. Veliko ljudi se je hotelo tudi pokazati na filmu v deželi, kjer morajo biti ženske ogrnjene v čadorje, film je pomenil priložnost postati viden. Ob

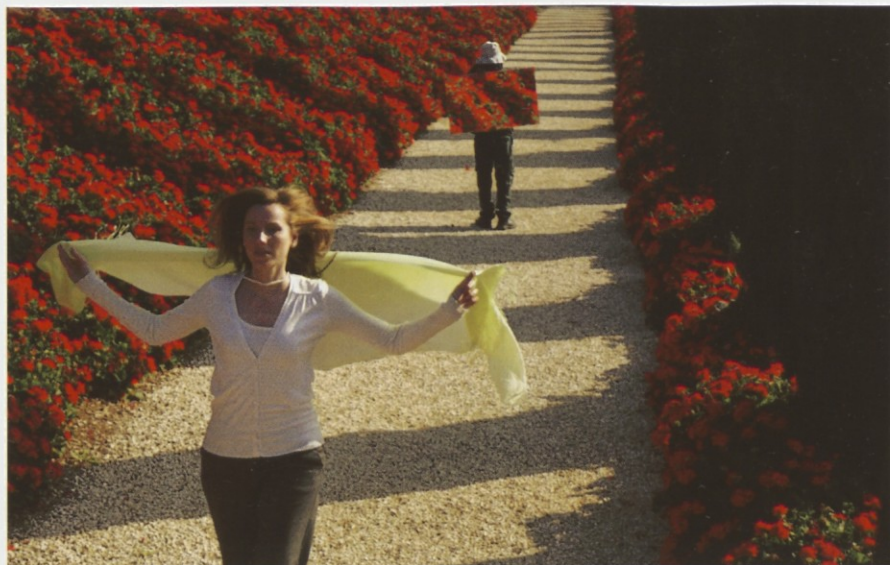
oglasu za avdicijo se je 5.000 ljudi zgrnilo na lokacijo, kjer je potekala, tako da so celo polomili vrata.

Kaj se je v Iranu zares spremenilo v zadnjih treh desetletjih? Kaj so za vas pozitivni in negativni vidiki islamske revolucije?

Na žalost je veliko negativnih vidikov. Ob izgubi sekularizma in liberalizma islamski režim nadzoruje našo zasebnost, vtika se v vse pore življenja s svojimi religioznimi načeli. Osem let smo se šli vojno z Irakom. Več kot 100.000 iranskih vojakov je padlo brez razloga. Več kot milijon ljudi je pohabljenih brez razloga. Danes pa iranska vlada prijeteljuje z iraško. Dobre stvari niso povezane z revolucijo, ampak z iranskim narodom. Danes je Irancev 80 milijonov, 68 odstotkov prebivalstva so mladi, stari manj kot 33 let, mlajši od revolucije. Ta generacija je drugačna. Mi smo bili revni v državi, v kateri je bilo 1.000 družin bogatih, drugi pa v revščini. Zadnjih 25 let šahove diktature je bilo 32.000 obsojenih političnih zapornikov, mnogi so bili tudi ubiti. Po islamski revoluciji je mlada generacija postala bolj izobrazena, ne zaradi revolucije, ampak zaradi tega, kar so dobili od starejše generacije. Mladi imajo zgolj izkušnjo ekstremističnega režima, hočejo pa drugačno obliko vlade. Bolj si zaslužijo demokracijo kot moja generacija. Mi smo vedeli, da ne potrebujemo kralja, nismo pa vedeli, kaj hočemo. Zato je bila islamska revolucija naša usoda. Mislim, da so mladi danes najboljše, kar imamo. So sekularni, moderni, uporabljajo internet, potrebujejo ljubezen, zaposlitev, svobodo. Oni so naše upanje, da bo iz kvantitete nastala kakovost.

Vprašanje religije, različnih pogledov na religijo je tudi tema vašega *Vrtnarja* ...

Ta film sem posnel v Izraelu in govori o bahajski religiji. Film je pogovor med mano in mojim sinom kot predstavnikoma starejše in mlajše iranske generacije, ki diskutirata o smislu vere nasploh. Sin zastopa stališče, da je religija uničila Bližnji vzhod in da lahko uniči ves svet. Zaradi vsega ekstremizma, ki ga dandanes lahko vidimo na Bližnjem vzhodu od talibanov in Al Kaide prek Hezbollaha v Libanonu do ekstremizma v Izraelu in drugod po svetu. Sam kot predstavnik starejše generacije pravim: »Dobro, če lahko religija vse uniči, pomeni, da ima moč. Zakaj ne bi obnovila sveta?« Moja film se ukvarja

Vrtnar

tudi z bahajsko vero, ki je zelo miroljubna. Nastala je pred 170 leti v Iranu in v tem času je oblast veliko bahajskih vernikov pobila ali jih izgnala. V Iranu živi 700.000 ljudi bahajske vere, ki so pod stalnim pritiskom islamskega režima. V trenutku, ko govorim z vami, je 130 ljudi bahajske vere v zaporu, na primer osemdesetletni stari in njegov vnuk sta bila pred kratkim obsojena na dvajset let zopora zgolj zato, ker nista muslimana. Pa čeprav se bahajska vera ne vpleta v politiko. To je drug poudarek filma *Vrtnar*.

Kakšna vrsta cenzure obstaja v Iranu?

Veliko jih je. Obstaja samocenzura, politična in ideološka cenzura, cenzura na področju kulture. Danes je na najvišji stopnji. Prej so cenzurirali naše sinopsise, če so jih že sprejeli, se je nadaljevalo s scenariji, potem so bili na vrsti filmi, potem filmi, ki bi lahko šli v tujino. Danes pa cenzurirajo tudi že filmske ustvarjalce. Jafarja Panahija so poslali v zapor, nadme so poslali teroriste, da bi me ubili. Nož cenzure zdaj reže vratove samih ustvarjalcev, ne zgolj filmov.

Že nekaj časa živite z družino v eksilu v Londonu. Kdaj ste spoznali, da morate zapustiti Iran?

Pred osmimi leti. Gospod Hatami, predsednik, ki smo ga imeli pred Ahmadinedžadom, dober človek, ki je bil še prej minister za kulturo, v 90. letih ni hotel cenzurirati dveh mojih filmov *Time of Love* (Nobat e

Asheghi, 1990) in *The Nights of Zayandeh-Rood* (Shabhaye Zayandeh-Rood, 1991) in je zato raje odstopil. Osem let je bil zunaj političnega življenja. Potem pa so ljudje spet volili zanj in je bil osem let predsednik države. Pred tem sem že hotel oditi, vendar sem si zaradi Hatamija premislil in ostal v Iranu. Proti koncu njegovega mandata sva se srečala in imela precej žalosten enourni pogovor iz oči v oči. Kritiziral sem ga, on pa je to v upanju na boljše prihodnost ponižno sprejel. Čeprav je bil predsednik, je bilo veliko mojih filmov prepovedanih, zato sem delal tudi drugje. Med snemanjem v Tadžikistanu je predsednik postal Ahmadinedžad. Odločil sem se, da se ne vrnem več v Iran. Pred osmimi leti sem v Afganistanu filmsko izobraževal mlade in se ukvarjal s humanitarno dejavnostjo, človekovimi pravicami, z zdravstvenimi problemi otrok in žensk. Imeli smo 72 različnih projektov. Po dveh letih dela je iranska vlada poslala agente, ki so me skušali najprej zastrupiti, drugič pa so na snemalno lokacijo postavili bombo, ki je ubila enega človeka, več kot dvajset pa jih je hudo ranila, tudi otroke. Končali smo film, potem pa odšli v Tadžikistan, ker smo vedeli, da nas bodo sicer pobili v imenu Afganistancev z izgovorom, da območje ni varno. V Tadžikistanu sem posnel nov film in ustanovil filmski festival. Spet so poslali tajno službo, ki se je dogovorila s tadžikistansko vlado, da nam oteži življenje. Odšel sem v Pariz, kjer sem imel telesnega čuvaja, kar mi je šlo na živce, saj sem umetnik, ne politik. Kritiziral sem iransko vlado, ker je v

zadnjih letih aretirala 15.000 intelektualcev, novinarjev, študentov, umetnikov, ker vsak dan ubije kakšnega človeka v zaporu zaradi malenkosti, kakšnega članka ali če se kdo spreobrne v krščansko ali kakšno drugo vero, zaradi intervjuja s tujo televizijo ipd. Iransko vlado sem kritiziral iz humanitarnih razlogov. Francoska policija mi je rekla, da so šengenske meje preveč prehodne, da bi me lahko še naprej varovali, da pa vedo, da so teroristi vstopili na območje EU. Zato sem z družino odšel v London. Niti nisem hotel, da bi jih prišli, ker so to ljudje, ki so zaslepljeni, nevedni ... Mi raje prižigamo sveče upanja, ker bolj kot v temo verjamemo v svetlobo.

Kandahar je eden vaših mednarodno najbolj znanih filmov. Ukvarja se s posledicami vojne v Afganistanu, pa tudi s problematiko žensk, ne le pod talibani, temveč v islamskem svetu nasploh ... Kako vam je uspelo posneti ta film?

Obudili ste mi spomin na tragične dogodke. Leta 1999 sem na skrivaj odšel v Afganistan. Bil sem preoblečen v Afganistanca in ostal sem teden dni, ker sem hotel vedeti, kaj se tam dogaja. Takrat Afganistan nikogar ni zanimal. Z burko niso bile pokrite le afganistanske ženske, temveč vsi svetovni mediji, na primer CNN, BBC, ki po potrebi kažejo nekaj in ignorirajo kaj drugega. Neodvisni film pa skuša prodreti do resnice. Bil sem šokiran nad življenjem v Afganistanu pod talibani. Videl sem 20.000 ljudi v Heratu, ki so umirali od lakote; bili so otroci, ženske, moški, ki niso mogli niti več jesti. Vse ženske so bile v burkah, zelo malo sem jih videl na ulici, ker so bile zaprte doma. Oboroženi talibani so patrolirali po cestah, bilo je kot po državnem udaru. Strašna revščina, povsod invalidi brez udov, berači, ki so beračili od drugih beračev, zastrašujoče. Obljubil sem si, da bom o tem obvestil mednarodno javnost in občinstvo. *Kandahar* je zelo informativen film, ki skuša nekaj povedati tudi o razlogih te tragedije z ekonomskega, kulturnega, političnega vidika. Začel sem ga snemati leta 2000 ob meji z Afganistanom z afganistanskimi begunci. V filmu lahko vidite veliko ljudi, ki so dva tedna prej izgubili noge, reveži so resnični ljudje, nihče ne igra. *Kandahar* so prikazali maja 2001 v Cannesu, tri mesece pred 11. septembrom, ko so nenadoma vsi mediji uprli oči v Afganistan. *Kandahar* je bil tako uspešen, da so ga v Italiji istočasno prikazovali v 1.000

Mohsen Makhmalbaf na letošnjem festivalu v Motovunu, foto MFF

kinodvoranah, v Iranu pa je na žalost igral le v dveh majhnih dvoranah, ker ni bil po volji oblasti. Ta je menila, da film kritizira tudi iranske religiozne voditelje in sistem.

Afganistan ste opisali kot deželo brez poldob. Ali vidite kakšno upanje, da Afganistan postane bolj podobam in ženskam naklonjena država? Kaj pa Iran?

Danes je položaj v Afganistanu boljši, ker so talibani oslabele, del žensk se lahko šola, čeprav je izobraževalni sistem v povojih. Ženske se še vedno borijo z moško nadvlado. Doseganje miru in demokracije je proces, ki se ne zgodi v enem dnevu. Zahodne države in še posebej Amerika bi se morale sramovati. Kdo je ustvaril talibane? Kdo je iz afganistanskih in pakistanskih vojnih sirot ustvaril fundamentaliste, da bi se borili proti komunizmu? Proti nevednosti se ne moreš boriti na način, da ljudi bombardiraš, ampak da jim pošlješ knjige. V Afganistanu je vojna postala posel. Sprašujete me, zakaj sem občutljiv na problematiko žensk v naši

kulturi. Ker ženske v Afganistanu, Tadžikistanu, Iranu preprosto nimajo pravic. Čeprav so močne, nimajo pravic kot moški. Iranke so zelo izobražene, a so pod pritiskom moške nadvlade in islama. Moja mati je trpela zaradi te kulture, moja babico so poročili pri devetih letih, mama se je morala poročiti pri dvanajstih, prav tako moja sestra. Si lahko predstavljate, kaj se dogaja?

Ne.

Danes je sicer bolje, a še pred desetletjem se je 40.000 iranskih deklic poročilo pred štirinajstim letom. Kaj to pomeni? Kakšna je prihodnost teh deklet? V moji domovini ženska ne more postati niti predsednica države niti sodnica. Zakaj? Ženske nimajo takšne pravice do dela kot moški, ne morejo se ukvarjati z vsemi športnimi aktivnostmi, ne morejo se oblačiti, kot bi se hotele, oblast se vmešava celo v barvo njihovih oblek, v vse pore zasebnosti žensk. Če si Iranec in imaš mater, ženo, sestro, hčere, moraš nekaj narediti zanje.

Naj vas moje vprašanje ne užali, toda ali sta demokracija in islam sploh kulturno-politično kompatibilna sistema?

To je dobro vprašanje. A ni preprostega odgovora. Če pogledate talibane, bi rekli ne, če pogledate prejšnjega iranskega predsednika Hatamija, bi rekli da. On je vernik in hkrati zelo demokratičen človek. Vsak musliman verjame v drugačen islam. Ne samo islam, imamo veliko različnih religij. Razmišljati bi morali o tem, kakšno moč ima religija, koliko se lahko prilagodi modernemu življenju – če se ne more, ne bo obstala. Ker je življenje narava in ima več energije. Religija je katalog narave. Če nekdo reče »Ta knjiga je od Alaha«, to pomeni, da je katalog narave. Če se katalog ne sklada z naravo, kaj izberemo? Naravo seveda. To je narava človeka. Kot je Marx v Kapitalu razkril naravo družbe, ni pa razkril narave človeka, in je komunizem propadel, ker je bilo v jedru nekaj narobe z njim. Vse religije se ne ujemajo z naravo človeštva, z naravo družbe. V modernem življenju se zato ne morejo prilagoditi demokraciji. Toda morda bo nek del islama ali krščanstva poskušal obnoviti ali ustvariti drugačno različico religije. Zakaj ne?